

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ПРИ АНАЛІЗІ ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

О.В. Тюрін

д.ф.-м.н., професор кафедри обліку і фінансів
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Системний підхід – це методологія наукового пізнання та практичної діяльності, а також пояснювальний принцип, в основі яких лежить розгляд досліджуваного об'єкта як системи. Системний підхід полягає у відмові від однобічно аналітичних, лінійно-причинних методів дослідження. Основний акцент при його застосуванні робиться на аналіз цілісних властивостей об'єкта, виявлення різних зв'язків і структури. Системний підхід є найбільш універсальним методом аналізу – системного аналізу та дослідження будь-яких складних об'єктів [1, с. 12 – 15).

Системний аналіз дозволяє набагато глибше і краще осмислити сутність досліджуваних складних об'єктів, їх структуру, організацію, завдання, закономірності розвитку, оптимальні шляхи та методи управління. Системний аналіз загострює інтуїцію особи, яка приймає рішення, і цим розширює основу для його суджень, допомагаючи таким чином виробити найкраще рішення.

Тенденція до системного аналізу великих проблем з'являється особливо тоді, коли їх масштаб зростає настільки, що рішення стають складними, трудомісткими і дорогими. При обґрунтуванні таких рішень, які стають предметом системного аналізу, все більшого значення набувають фактори, розраховані вперед на 10-15-річний період. До факторів такого роду відносяться, насамперед величезне зростання капіталовкладень на здійснення великих програм, що охоплюють тривалий період, і все більша залежність цих програм від результатів наукових досліджень та технічних розробок.

Іншою важливою причиною необхідності врахування тривалої перспективи є стратегічний характер самих цілей, які ставляться перед системним аналізом та які визначають політику уряду (або організації) на тривалий період. Важливо, що чим більш загальні та важливі проблеми постають перед керівниками різних рівнів, тим більше зростає значення системного аналізу для їх вирішення.

Серед систем, створюваних людьми, можна виділити особливу категорію про цілеспрямованих, самоорганізованих систем. Це такі системи, які містять як своїх компонентів людей і в першу чергу до таких систем належать економічні системи. Дамо визначення «економічної системи», що розкриває суть спрямованості дослідження економічного об'єкта з позицій теорії систем та системного аналізу.

Економічний об'єкт як економічна система – це сукупність взаємозв'язаних економічних елементів, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, єдність стосунків, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, економічного продукту.

Єдність стосунків – це історично виникла або встановлена, діюча в країні сукупність принципів, правил, законодавчо закріплених норм, що визначають форму і зміст основних економічних стосунків, що виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічного продукту.

Економічний продукт – результат людської праці, господарської діяльності, представлений в матеріально-речовій формі (матеріальний продукт), в духовній, інформаційній формі (інтелектуальний продукт) або у вигляді виконаних робіт і послуг.

Ще раз слід зазначити, що системний аналіз економічних об'єктів виник у відповідь на вимоги практики: внаслідок появи необхідності вивчати та проектувати складні системи, що самоорганізуються, керувати ними в умовах неповноти інформації, обмеженості ресурсів, дефіциту часу. Оскільки саме методологія системного аналізу містить сукупність методів та засобів дослідження складних, багаторівневих, багатокomпонентних та само організованих систем, що спираються на комплексний підхід, облік взаємозв'язків та взаємодій між елементами системи.

Фахівцям з управління економічними системами сучасна методика системного аналізу рекомендує наступний перелік процедур [2 с. 104–108] :

1. Визначення межі досліджуваної економічної системи.

2. Визначення всіх надсистем, в які входить досліджувана економічна система як частина.

Виходячи із взаємопов'язаності всіх сфер життя сучасного суспільства, будь-який економічний об'єкт, зокрема підприємство, слід вивчати як складову частину багатьох систем – економічних, політичних, державних, регіональних, соціальних, екологічних, міжнародних.

3. Визначення основних рис та напрямів розвитку всіх надсистем, яким належить дана система, зокрема, формулювання їх цілей та протиріч між ними.

4. Визначення ролі досліджуваної системи у кожній надсистемі як засоби досягнення цілей надсистеми.

Слід розглянути при цьому два аспекти:

- ідеалізовану, очікувану роль системи з погляду надсистеми, тобто ті функції, які слід виконувати, щоб реалізувати цілі надсистеми;

- реальну роль системи у досягненні цілей надсистеми.

Прикладом такого двостороннього підходу може бути оцінка потреб покупців у конкретному вигляді товарів, їх якості та кількості, а з іншого боку – оцінка параметрів товарів, що реально випускаються конкретним підприємством.

Визначення очікуваної ролі підприємства у споживчому середовищі та її реальної ролі, і навіть їх порівняння, дозволяють зрозуміти багато причин успіху чи невдачі компанії, особливості його роботи, передбачати реальні риси її розвитку.

5. Виявлення складу системи, тобто визначення частин з яких вона складається.

6. Визначення структури системи, що є сукупність зв'язків між його компонентами.

Слід наголосити на багатоструктурність будь-якої економічної системи.

Приклад. На підприємстві існує:

- організаційна структура, тобто сукупність так званих відносин субординації та координації, інакше кажучи, відносин підпорядкованості та узгодженості;

- інформаційна структура, що виражається у певних формальних та неформальних потоках інформації;

- потоки матеріалів, сировини, деталей, готових виробів, що становлять свої структури;

- структура, що є сукупністю відносин власності;

- морально-психологічна структура суто людських відносин – симпатії та антипатії між працівниками;

- відносини між різними групами працюючих, частина з яких має політичний характер, наприклад, між членами профспілок, партій, громадських рухів.

7. Визначення функцій активних елементів системи, їх «внесок» у реалізацію ролі системи загалом.

Приципово важливим є гармонійне, несуперечливе поєднання функцій різних елементів системи. Ця проблема особливо актуальна для підрозділів, цехів великих підприємств, чії функції часто багато в чому «нестиковані», недостатньо підпорядковані загальному задуму.

8. Виявлення причин, що об'єднують окремі частини у систему, у цілісність.

Вони зветься інтегруючі чинники, до яких у першу чергу належить людська діяльність. У ході діяльності людина усвідомлює свої інтереси, визначає цілі, здійснює практичні дії, формуючи системи засобів задля досягнення цілей. Вихідним, первинним фактором, що інтегрує, є мета.

Мета у сфері діяльності є складне поєднання різних суперечливих інтересів. У перетині подібних інтересів, у своєрідній їх комбінації полягає справжня мета. Всебічне пізнання її дозволяє судити про ступінь стійкості системи, про її несуперечність, цілісність, передбачати характер її подальшого розвитку.

9. Визначення всіх можливих зв'язків, комунікацій системи із зовнішнім середовищем.

Для справді глибокого, всебічного вивчення системи недостатньо виявити її зв'язки з усіма надсистемами, яким вона належить. Необхідно ще пізнати такі системи у доквітлі, яким належать компоненти досліджуваної системи. Так, слід визначити всі системи, яким належать працівники підприємства – профспілки, політичні партії, сім'ї, системи соціокультурних цінностей та етичних норм, етнічні групи тощо. Необхідно також добре знати зв'язки структурних підрозділів та працівників підприємства із системами інтересів та цілей споживачів, конкурентів, постачальників, закордонних партнерів тощо. Потрібно також бачити зв'язок між технологіями, що використовуються на підприємстві, і «простором» науково-технічного процесу тощо. Усвідомлення

органічної, хоч і суперечливої єдності всіх систем, що оточують підприємство, дозволяє розуміти причини його цілісності, запобігати процесам, що ведуть до дезінтеграції.

10. Розгляд досліджуваної системи у розвитку.

Для глибокого розуміння будь-якої системи не можна обмежуватись розглядом коротких проміжків часу її існування та розвитку. Доцільно по можливості дослідити всю її історію, виявити причини, що спонукали створити цю систему, визначити інші системи, з яких вона виростала та будувалася. Також важливо вивчати як історію системи чи динаміку її нинішнього стану, а й спробувати, використовуючи спеціальні прийоми, побачити розвиток системи у майбутньому, тобто прогнозувати її майбутні стани, проблеми, можливості.

Приклад. Необхідність динамічного підходу до дослідження систем легко проілюструвати порівнянням двох підприємств, у яких певний момент часу збіглися значення одного з параметрів, наприклад, обсяг продажів. З цього збігу зовсім не випливає, що підприємства займають на ринку однакове становище: одне з них може набирати сили, рухатися до розквіту, а інше, навпаки, переживати спад. Тому судити про будь-яку систему, зокрема про підприємство, не можна лише за «моментальною фотографією», за одним значенням будь-якого параметра, необхідно дослідити зміни параметрів, розглянувши їх у динаміці.

Підбиваючи підсумок вищесказаному можна назвати таке. Успішність будь-якої економічної діяльності вірогідніша, чим вищий рівень системності, а невдачі викликані недостатньою системністю. Поява проблеми – ознака недостатньої системності, вирішення проблеми – результат підвищення системності.

Щоб задовольнити ці вимоги, досліднику недостатньо лише формально оволодіти системною методологією і навчитися раціонально використовувати її на практиці. Він має корінним чином змінити не лише своє ставлення до діяльності, але й принципово змінити стиль мислення, а саме оволодіти принципами та прийомами системного мислення.

Системне мислення – це вища форма людського пізнання, коли процеси відображення об'єктивної реальності базуються на цілісному відображенні досліджуваного об'єкта з позиції досягнення поставлених цілей дослідження на підставі знань, досвіду, інтуїції і передбачення [3 с.7].

Список використаної літератури

1. Прокопенко Т. О. Теорія систем і системний аналіз: навчальний посібник. Черкаси: ЧДТУ, 2019. 139 с. (С. 12 – 15).
2. Тюрин О. В., Ахмеров О. Ю. Теорія систем і системний аналіз в економіці: навчальний посібник. Одеса: «Одеський національний університет імені І.І.Мечникова», 2019. 172 с.
3. Системний аналіз інформаційних процесів: навчальний посібник / В. М. Варенко, І. В. Братусь, В. С. Дорошенко, Ю. Б. Смольников, В. О. Юрченко. Київ: Університет «Україна», 2013. 205 с.